

Коваль Ольга

ЗВ'ЯЗКИ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ З БАЛКАНАМИ У XVIII СТ.: ПРАВОСЛАВНЕ ХРАМОВЕ БУДІВНИЦТВО У НОВОСЕРБІЇ

Розвідка присвячена дослідженню храмового будівництва Нової Сербії – військової та адміністративно-територіальної одиниці, сформованої в процесі активної колонізації Південної України православними переселенцями головним чином з Балкан. Розглядаються питання мотивації влади при розбудові храмової мережі та конкретика церковного будівництва в Новій Сербії.

Ключові слова: *церква, Нова Сербія, Південна Україна, православ'я, Балкани*

The article is devoted to the study of the Church network of New Serbia - a military and administrative-territorial unit, formed in the process of active colonization of Southern Ukraine by Orthodox migrants, mainly from the Balkans. Issues of motivation of authorities in development of Church network and the specifics of church building in New Serbia are considered.

Keywords: *Church, New Serbia, Southern Ukraine, Orthodoxy, Balkans.*

На землях, що сьогодні входять до меж півдня України, військове керівництво відіграло провідну роль у храмовому будівництві як на території Вольностей Війська Запорозького [6-9], так і інших адміністративно-територіальної й військової одиниць, включно із заселеною переселенцями з Балкан Новою Сербією [4], створеною урядом Російської імперії для ефективнішого захисту кордону і такої, що задумувалась як противага саме запорозькому козацтву [10, 347-348]. Утворена в результаті перемовин сербського офіцера Івана Хорвата з російськими владними структурами, Нова Сербія однією з ключових причин свого виникнення мала саме релігійну. Адже Хорват представляв тих православних сербів, болгар та інших вихідців з Балкан, предки яких ще наприкінці XVII ст. перебрались з окупованих мусульманською Османською імперією територій до християнських габсбурзьких володінь, отримавши назву «сербі-граничари». Поштовхом для їх нового переселення стало посилення неприязного ставлення з боку місцевих і католицького гніту. Тож Російська імперія, далеко не вперше і не в останнє, і цього разу розіграла релігійну карту, переслідуючи далекі від релігійних цілі. Вивід підданих Австрійської імперії був обставлений як акт допомоги єдиновірним православним, що потерпали від іновірців. Серед самих російських підданих вкарбовувалось переконання, що їхньою імператрицею «керувало релігійне почуття, яке змусило її взяти під свою опіку над православними, яких переслідували за віру» [12, 11-13]. Цілком передбачувано, що за такого релігійного забарвлення при облаштуванні переселенців на підросійських землях особлива увага мала бути приділена показовому забезпеченню нових підданих можливостями задовольняти свої релігійні потреби та, відповідно, розбудові мережі

релігійних споруд. Причому це робилось в тісній прив'язці до розбудови адміністративно-територіальної та військової організації.

29 грудня 1751 р. побачив світ указ Сенату, яким під Нову Сербію відводились землі в так званих «Задніпрських місцях» – на правому березі Дніпра, на 20 верст вздовж польського кордону, по лінії гирло Кагарлику – верхів'я Тури – гирло Кам'янки – верхів'я Березівки – верхів'я Омельника – гирло Омельника.

Селища (шанці) Гусарського полку І. Хорвата та Пандурського піхотного полку стали основою храмової мережі Нової Сербії. Втім, специфікою її формування стало те, що вона будувалась не на порожньому місці, а прийшла на зміну попередній, яка з приходом переселенців зазнала суттєвих трансформацій.

На конкретику процедури храмового будівництва на території Нової Сербії суттєво впливала та обставина, що як зазначає О. Посунько, система управління нею була заплутаною і відмінною від стандартної, що діяла на інших землях Російської імперії. Ця система передбачала розподіл влади між декількома особами, вплив кожної з яких залежав більшою мірою від зв'язків і особистих якостей, а не від посад; тож реально значні повноваження були сконцентровані в руках саме І. Хорвата [3; 12, 39-40].

В цілому, завдяки поєднанню практик використання раніше діючих храмів, перенесення церков і зведення храмів наново релігійними спорудами була забезпечена більшість шанців Нової Сербії. Як зазначав Гавриїл (Розанов), «при кожному шанці повинна була бути церква... Для того і церкви в Новій Сербії зводились і примножувались по мірі будівництва і примноження шанців» [2, 83].

Ті храми, що будувались наново, могли фінансуватись самими новопоселенцями, як це було, скажімо, із Миколаївською церквою в Новоархангельську [12, 51].

При цьому показово, що, на відміну від запорозьких козаків, підлеглі І. Хорвата не мали не те що широкої практики використання мобільних храмів, але навіть і похідної церкви для її використання безпосередньо в поході. Зокрема, коли до Хорвата була висунута вимога виставити тисячу гусарів для участі в Семирічній війні, з'ясувалось, що його підлеглі були до цього не готові, не маючи у тому числі і похідної церкви [5, 37].

Динаміка зведення нових храмів на землях Нової Сербії частково простежена Гавриїлом (Розановим) [1, 4-9].

Як зазначає І. Покровський, після того, як Нова Сербія була приєднана до Переяславської єпархії, станом на початок 1760-х рр. остання мала на своїй території близько 250 храмів, причому 57 з них знаходилось у «новоприєднаних округах», тобто на землях самої Нової Сербії з Криловською та Новомиргородською протопопіями [11, 664-665].

Отже, на трансформаціях храмової мережі на землях Нової Сербії значною мірою відбилась прагнення російського уряду забезпечити

можливості для задоволення духовних потреб православних іноземних переселенців, для яких саме релігійний чинник був одним із визначальних при прийнятті рішення щодо переходу на землі Російської імперії.

Список використаних джерел і літератури:

1. Гавриил (Розанов). Историко-хронологическое описание церквей епархии Херсонской и Таврической. Одесса: в городской типографии, 1848. 71 с.
2. Гавриил (Розанов). Отрывок повествования о Новороссийском крае, из оригинальных источников почерпнутый. Период от основания в Новороссийском крае Новой-Сербии, до учреждения наместничества Екатеринославского с упразднением губерний Новороссийской и Азовской, за коим последовало упразднение и Славянской епархии. С 1751 по 1786 год. ЗООИД. Одесса, 1853. Т. III. С. 79-129.
3. Ганул А. Адміністративні повноваження Івана Хорвата у Новій Сербії (1752 – 1762). Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. 3(130). 2016. С. 18-23.
4. Костић Мита. Нова Србија и Славеносрбија. Нови Сад: Стојков, 2001. 192 с.: илустр., мапе.
5. Костяшов Ю. В. Генерал Иван Хорват – сербский авантюрист на русской службе (вторая половина XVIII века). Славяноведение. 2012. № 2. С. 34-41.
6. Лиман І. Культ Покрови і тенденції в іменуванні храмів Південної України (1734-1837 рр.). Культурологічний вісник. 2006. Вип. 16. С. 12-16.
7. Лиман І. Церковно-адміністративний поділ Південної України часів кошового отамана Петра Калнишевського. Козацька спадщина: альманах Нікопольського регіонального відділення НДІ козацтва при інституті історії України НАНУ. 2006. Вип. 3. С. 255-258.
8. Лиман І. І. Церковний устрій Запорозьких Вольностей (1734-1775). Запоріжжя: РА «Тандем-У», 1998. 180 с.
9. Лыман И. Запорожское казачество и церковь в период Новой Сечи. Lambert Academic Publishing, 2014. 188 с.
10. Мільчев В. І. Нова Сербія. Українське козацтво: Мала енциклопедія. К.: Генеза; Запоріжжя: Прем'єр, 2002. С. 347-348.
11. Покровский И. М. Русские епархии в XVI – XIX вв. Их открытие, состав и пределы. Опыт церковно-исторического, статистического и географического исследования.– Казань: Центральная типография, 1913. Т. 2. (XVIII-й век). 892 + XVIII с.
12. Посунько О.М. Історія Нової Сербії та Слов'яносербії. Запоріжжя: РА «Тандем-У», 1998. 80 с.